

אסף קידר, מרצה להיסטוריה ותיאוריות ביקורתיות בסמינר הקיבוצים.

בין עבר לעתיד: להסתכל עם חנה ארנדט על מפת הנכבה

מה יש לחנה ארנדט לומר על מפת הנכבה? ככה אני מדמיין את זה. כשאני מסתכל על המפה, היא משליכה אותי אל העבר, מצד אחד ואל העתיד, מצד שני. היא מראה לנו את העבר הממשי והכואב של החרבת הארץ וגם את האפשרות העתידית של שיבה.

עבר ועתיד הם מושגים מרכזיים בהגות של חנה ארנדט. ע"פ ארנדט אנחנו מותנים ע"י העבר, הוא מעצב אותנו באופן כלשהו אבל הוא אף פעם לא מקבע אותנו. תמיד קיימת האפשרות ללכת אל מעבר להתניות העבר ולייצר התחלה חדשה. האפשרות הזו מתרחשת בהווה. כך היא כותבת: "מנקודת מבטו של האדם, שתמיד חי במרווח בין עבר לעתיד, הזמן הוא לא רצף או זרימה ללא הפרעה. הזמן קטוע באמצעו, בנקודה שבה עומד האדם. בתוך הזמן פעור ומה שמקיים אותו זה המאבק המתמיד של האדם, נקיטת העמדה שלו אל מול העבר והעתיד."¹

בספרה המונומנטלי יסודות הטוטאליטריות² ארנדט מראה מה זה אומר לעמוד במרווח שבין העבר לעתיד. מצד אחד היא מזהה את החורבן שזרעו המשטרים הטוטליטריים ומנתחת את המקורות שלו. מצד שני, עצם החשיפה הזאת של חורבן העבר וההבנה של סיבותיו מאפשרות לנו להרחיק את עצמנו תודעתית מהעבר הזה, ולהניח יסודות להתחלה חדשה, לעתיד שונה, עתיד שלא ישחזר וינציח את יסודות הטוטאליטריות. באופן הזה, מהעמדה שלה בהווה היא פועלת להפריע את רצף הזמן הנדמה אוטומטי בזרימתו בין עבר לעתיד. המבט שלה אחורה אל העבר אינו כדי למסגר ולהציב אותו במוזיאון אלא כדי ליצור ממנו התחלה חדשה.

זה גם מה שעושה מפת הנכבה. היא מייצרת חיץ בין העבר לעתיד. היא מאתגרת ומפריעה את רצף הזמן ההגמוני של מדינת ישראל, שמבקש למקם את אירועי הנכבה של 1948 כמשהו עמום ולא חשוב שקרה בהיסטוריה. בדומה למה שתום פסח דיבר כאן קודם. הלוחמים סיפרו לו שגירשו כמה אנשים מהכפרים וזהו. קמה מדינה, הוקמו ישובים ואירועי הגירוש של 1948 הולכים ומתעמעמים בזיכרון שלנו. ככה זה אמור להימשך אל עבר העתיד. כאן באה מפת הנכבה בעברית ומראה דווקא את ההווה במעומעם. הישובים הקיימים בימינו מסומנים בה כרקע דהוי ודווקא מה שאמור להתעמעם – הישובים שהוחרבו – מובלט בה. כך חושפת המפה לעינינו את שורשי הפרויקט הישראלי, שהנכבה היא אחד החשובים שלו.

וכפי שארנדט מציעה לנו להתוות עתיד חדש, כך אני מציע להסתכל על מפת הנכבה כעל מפת דרכים לעתיד שכלולה בו שיבה של הפליטים הפלסטיניים, כולל הקמה מחדש של ישובים. אבל צריך לזכור שארנדט מציעה לחשוב על עתיד חדש שאינו על רצף ליניארי עם העבר. לכן כשאנחנו חושבים על שיבת פליטים כהתחלה מחדש אין זה אומר שכל אותם ישובים שישראל הרסה יוקמו מחדש. כי מאז אותו עבר נוצרה מציאות חדשה שיש לקחתה בחשבון.

אם העתיד לא יהיה שחזור מדויק של העבר, אז כיצד מסייעת לנו מפת הנכבה בעיצוב העתיד שאני מציע? ראשית, היא נותנת את ההכרה והניראות לכל אותם ישובים הרוסים שנבחר לא להקים מחדש. שנית, היא תשמש מקור השראה וידע לאנשים, ליהודים ולפלסטינים, שירצו לתכנן יחד וליצור את העתיד החדש למקום הזה.

היום יצא לי במקרה להיתקל בתכנית המתאר של עיריית ת"א יפו עבור העיר יפו. חשבתי שהנה אני מסתכל על העתיד. מי יודע? אולי תכנית המתאר הזו מתארת לנו איפה יכולים לגור הפליטים ביפו?

¹ Hannah Arendt, *Between Past and Future: Eight Exercises in Political Thought* (Harmondsworth: Penguin, 1968), p. 13. תרגום חופשי של אסף קידר.

² חנה ארנדט, *יסודות הטוטאליטריות* (בני ברק: הקיבוץ המאוחד, 2010). הספר נכתב בסוף שנות ה-40 ופורסם לראשונה ב-1951.